

Εκεί που συμβαίνουν πράγματα που δεν συμβαίνουν:

Σκηνοθετώντας το άπειρο

του John D. Barrow

Όταν ο Dr. Pino Donghi από το ίδρυμα Sigma Tau στη Ρώμη μου ζήτησε να γράψω το σενάριο για μια θεατρική παράσταση που να περιέχει επιστημονικές ιδέες, στην αρχή νόμιζα ότι πρόκειται για αστείο. Είχα οργανώσει και προεδρεύσει σε μία συζήτηση πάνω στους διαφορετικούς τρόπους έκφρασης της επιστήμης κατά τη διάρκεια του Φεστιβάλ Τεχνών του Σπολέτο το 1999. Εκεί συνάντησα τον Sergio Escobar από το Teatro Piccolo του Μιλάνου και είχα πολύ ενδιαφέρουσες συζητήσεις με τον Pino Donghi και τον Luca Ronconi, από τους διασημότερους Ιταλούς σκηνοθέτες, ο οποίος είχε μόλις αναλάβει την θέση του καλλιτεχνικού διευθυντή στο Piccolo. Ο Ronconi επιθυμούσε να ερευνήσει τις προοπτικές χρήσης επιστημονικών ιδεών στο θέατρο και το Ίδρυμα Sigma Tau προωθούσε την ιδέα της παρουσίασης της επιστήμης στο ευρύ κοινό με νέους τρόπους. Αν και ήδη υπήρχαν αρκετά επιτυχημένα σύγχρονα έργα, όπως η Κοπεγχάγη του Michael Frayn και ο Γαλιλαίος του Bertold Brecht, τα οποία άγγιζαν επιδερμικά το θέμα της επιστήμης, αυτό που συζητούσαμε ήταν διαφορετικά: σε αυτά τα έργα, η ίδια η επιστήμη δεν έπαιζε ουσιαστικό ρόλο. Τα έργα ήταν συναρπαστικά ψυχολογικά δράματα που απλώς αντλούσαν το αντικείμενό τους από την ζωή των επιστημόνων.

Ήμουν σύμφωνος με τους στόχους του Ronconi και ήθελα να κάνω κάτι παραπάνω από το να γράψω ένα ανθρώπινο ψυχολογικό δράμα ή ένα διδακτικό έργο στην μορφή της «επιστημονικής λογοτεχνίας» που είχαν ήδη χρησιμοποιήσει άλλοι επιστήμονες που είχαν γράψει επιτυχημένα έργα για το θέατρο. Αυτή ήταν μία πτυχή του θεάτρου που την υπηρετούσαν ήδη άλλοι. Η πρόκληση ήταν αρκετά μεγάλη από μόνη της, αλλά υπήρχε και το θέμα ότι εγώ θα έγραφα στα Αγγλικά και το έργο θα μετέφραζε μετά στα Ιταλικά η Bruna Tortorella για να παρουσιαστεί στο Ιταλικό κοινό από Ιταλούς ηθοποιούς. Δεν μπορούσα δηλαδή να αρκεστώ στο να γράψω μία Αγγλική κωμωδία ηθών.

Το 'Άπειρο' είναι μία πραγματικά μοναδική αφηρημένη ιδέα που αμέσως μου ήρθε στο μυαλό ως το πιθανό θέμα του έργου. Παρά το γεγονός ότι εμπλέκεται σε

πολύ βαθιά και παράδοξα θέματα μαθηματικής, φιλοσοφικής και θεολογικής σημασίας, κατά παράξενο τρόπο η έννοια του απείρου είναι γνωστή σε όλους. Όποιον και να συναντήσετε στον δρόμο ή πλάι σας στο θέατρο θα σας πει ότι την γνωρίζει. Είναι η αποδεκτή πλευρά του ακατανόητου, που προβάλλεται και μέσα από τις θρησκείες, ενώ κλίνει και προς την υπερβολή. Οι άνθρωποι κατάφεραν να εισχωρήσουν στα μυστήρια του απείρου μέσα από την αφήγηση και έτσι εξοικειώθηκαν με αυτό το εργαλείο που βυθίζει το κοινό σε άλλες πραγματικότητες όπου τα ακατάληπτα χαρακτηριστικά του απείρου φάνταζαν αληθινά. Στην Αγγλο-Σαξονική παράδοση, οι περισσότερες προσπάθειες εκλαΐκευσης επιστημονικών ιδεών γίνονται με απλουστευμένες εξηγήσεις αναμειγμένες με εύστοχες αναλογίες. Η στρατηγική στο έργο *Infinities* («Άπειρα») είναι αρκετά διαφορετική.

Η μεγάλη επιτυχία του Luca Ronconi ήταν ότι δημιουργούσε επί σκηνής τα ιδιόμορφα σενάρια που είχαμε σχεδιάσει σε μία σειρά δυναμικών εργαστηρίων στη διάρκεια δύο ετών πριν την πρεμιέρα του έργου. Έτσι, εκμεταλλευτήκαμε το μοναδικό θεατρικό χώρο του Teatro Piccolo στην Μπονβίστα του Μιλάνου. Δημιουργήσαμε ένα έργο με πέντε ξεχωριστά σενάρια, που το καθένα ανέβηκε στο δικό του χώρο, το καθένα σκηνοθετήθηκε εντυπωσιακά από τον Ronconi και που το καθένα εξερευνούσε και μία διαφορετική πτυχή του απείρου. Η πρόκληση για τους ηθοποιούς ήταν μεγάλη αλλά το ταλέντο τους μετέτρεψε το πείραμα σε μία τεράστια επιτυχία, καλλιτεχνική και εισπρακτική.

Το πρώτο σενάριο που παρακολουθούν οι θεατές λαμβάνει χώρα σε ένα σκηνικό με μορφή πύργου, το αχανές «Ξενοδοχείο το Άπειρο» το οποίο, ακόμα και όταν είναι πλήρες, έχει χώρο για άπειρους ακόμα επισκέπτες, δημιουργώντας έτσι αναρίθμητα προβλήματα στο προσωπικό και τους πελάτες.

Το δεύτερο σενάριο μας μεταφέρει στον πιο μικρό και ζεστό χώρο ενός γηροκομείου για εκείνους που είναι καταδικασμένοι να ζήσουν για πάντα. Μας προτρέπει να σκεφτούμε σχετικά με την αιώνια ζωή, εξερευνώντας τις κοινωνικές, θρησκευτικές και ανθρώπινες επιπτώσεις της αθανασίας σε όλα, από τις ασφάλειες ζωής, τον τρόπο τιμωρίας του εγκλήματος και αποζημίωσης των συνεπειών της αμέλειας αν η συνέπειά τους ήταν η αφαίρεση του ενδεχομένου ενός απεριόριστου μέλλοντος μέχρι και την αντιμετώπιση των θρησκειών που υπόσχονται αιώνια ζωή. Η κοινωνία χωρίζεται σε αυτούς που είναι κατά υστερικό τρόπο δραστήριοι και προσπαθούν να διεκπεραιώσουν τα πάντα και σε εκείνους που βλέπουν το μέλλον ως

ατελείωτα αύριο και άρα, ως μία καλή δικαιολογία να μην κάνουν τίποτα σήμερα. Αυτοί περιγράφονται με την ισπανική λέξη *mañana*, χωρίς όμως την έννοια του επείγοντος που εκείνη κανονικά εμπεριέχει. Βλέπουμε τους κινδύνους στο να πάρει κανείς μία απόφαση ενώ κατακλύζεται από συμβουλές από κάθε παλαιότερη γενιά. Η δράση λαμβάνει χώρα κυρίως πάνω από το κοινό σε καρέκλες πάνω σε ράγες.

Το τρίτο σενάριο αφορά ένα περίεργο σύμπαν όπου τίποτα δεν είναι αυθεντικό. Δεν υπάρχουν λόγια που λέγονται για πρώτη φορά· καμία ιδέα δεν είναι καινούρια· δεν υπάρχει καινοτομία ούτε και κανένα κίνητρο για δημιουργία. Η δράση τοποθετείται σε έναν εντυπωσιακό λαβύρινθο από οριζόντια και κάθετα επίπεδα που περιστοιχίζεται από καθρέφτες όπου πανομοιότυποι ηθοποιοί λένε τα ίδια λόγια και προσπαθούν να ερευνήσουν το παράδοξο συμπέρασμα ότι σε ένα άπειρο σύμπαν τα πάντα που μπορούν να συμβούν θα συμβαίνουν για άπειρες φορές.

Το τέταρτο σενάριο εστιάζει στον Georg Cantor, τον Γερμανό μαθηματικό που διατύπωσε την σύγχρονη έννοια του απείρου. Η δράση εκτυλίσσεται σε ένα μυστηριώδες νοσοκομείο και είναι σε μορφή διαλόγου και ψυχανάλυσης του Cantor, ο οποίος μιλάει για την παραδοξότητα των διαφόρων εκφάνσεων του απείρου που πρώτος εντόπισε ο Γαλιλαίος, καθώς και για την εχθρότητα που αντιμετώπισε από άλλους μαθηματικούς που ήθελαν να εξοβελίσουν τέτοιες επικίνδυνες έννοιες από το αντικείμενό τους.

Το πέμπτη σενάριο αφορά στα παράδοξα του ταξιδιού στον χρόνο και στην προέλευση του ίδιου του έργου, σε έναν κόσμο όπου ο συγγραφέας μπορεί να έμαθε για την ύπαρξη του έργου στο παρελθόν από κάποιον που έμαθε για το έργο από τον συγγραφέα στο παρόν. Ο χρόνος δεν έχει τέλος αλλά είναι πεπερασμένος. Οι ηθοποιοί βαδίζουν σε κύκλους όπου ο καθένας είναι μπροστά και πίσω από όλους τους άλλους. Βλέπουμε έτσι γιατί δεν μπορεί κανείς να αλλάξει το παρελθόν αλλά απλά να συμμετέχει σε αυτό και παρακολουθούμε μία αυτόνομη σειρά γεγονότων σε κυκλικό χρόνο.

Η παραγωγή στο Μιλάνο ήταν μεγάλη: περιλάμβανε 15 επαγγελματίες ηθοποιούς και περίπου 50 σπουδαστές θεάτρου. Το κοινό και οι ηθοποιοί εμπλέκονται σε ένα παιχνίδι που εστιάζει στην έννοια του μη-τέλους στο άπειρο. Το κοινό μπαίνει σε ομάδες των 70 ατόμων για να δει την πρώτη σκηνή, διάρκειας 20 λεπτών. Όταν η πρώτη ομάδα προχωρά προς την επόμενη σκηνή, μία νέα ομάδα

μπαίνει για να δει την πρώτη, μέχρι τη στιγμή όπου στον χώρο βρίσκονται πέντε ομάδες κοινού που παρακολουθούν παράλληλα τις πέντε σκηνές που και αυτές παίζονται παράλληλα. Παρόλο που στα εισιτήρια αναγράφεται ως ώρα έναρξης η ώρα της πρώτης σκηνής, ο κάθε θεατής μπορεί να δει τις σκηνές με οποιαδήποτε σειρά. Οι αληθινοί ήρωες είναι οι ηθοποιοί οι οποίοι ανά πάσα στιγμή καλούνται να μεταβάλλουν το σενάριο με όσες τεχνικές αλλαγές αυτό συνεπάγεται, με αποτέλεσμα διαφορετικοί ηθοποιοί κάθε φορά να κάνουν μικρές αλλαγές στην δράση. Τίποτα δεν είναι ίδιο για δεύτερη φορά. Την θεατρική περίοδο του 2001 στο Μιλάνο, χρειάστηκε να γίνουν δέκα πλήρεις παραστάσεις των πέντε σεναρίων κάθε βράδυ ώστε να ικανοποιηθεί η τεράστια ζήτηση για εισιτήρια που είχαν μάλιστα προπωληθεί. Το κανάλι RAI πρόβαλε κάποιες σκηνές από το έργο, ενώ το ραδιόφωνο της RAI μετέδωσε κάποια ηχητικά αποσπάσματα. Τον Δεκέμβριο του 2003, το *Infinities* τιμήθηκε με το (εξαιρετικά σημαντικό στην Ιταλία) βραβείο Premi Ubu καλύτερου έργου στα ετήσια Θεατρικά Βραβεία της Ιταλίας. Τον επόμενο χρόνο, η επανάληψη των παραστάσεων είχε ακόμα μεγαλύτερη απήχηση και τα εισιτήρια ήταν εξαντλημένα δύο μήνες πριν την έναρξη των παραστάσεων. Τον ίδιο χρόνο, το έργο τιμήθηκε επίσης με το βραβείο *Italgas* για την συμβολή του στην επιστήμη και τον πολιτισμό της Ιταλίας. Μία σκηνή παρουσιάστηκε ζωντανά στην τελετή απονομής στο Mole Antonelliana στο Τορίνο από τον Giovanni Battaglia. Επίσης, παρουσιάστηκε στα Ισπανικά σε σκηνοθεσία του Vincente Genovés στο Nave de Sagunto της Βαλένθια, όπου εγκαινιάστηκε η Πόλη των Σκηνικών Τεχνών τον Μάιο του 2004. Η Ισπανική παράσταση ήταν πιο συντηρητική, σε μία σκηνή, αν και παρέμεινε πιστή στην οπτική και την αίσθηση της παράστασης του Teatro Piccolo, το οποίο διατηρεί στενούς δεσμούς με το θέατρο της Βαλένθια. Στο διαδίκτυο μπορεί να βρει κανείς κριτικές, σχετικές ιστοσελίδες και φωτογραφίες από τις παραστάσεις¹.

Ο John D. Barrow FRS είναι Καθηγητής των Μαθηματικών Επιστημών και Διευθυντής του Millennium Mathematics Project (Μαθηματικό Σχέδιο της Χιλιετίας) στο Κέντρο Μαθηματικών Επιστημών του Πανεπιστημίου του Κέιμπριτζ.

¹ Δείτε την ιστοσελίδα που δημιουργήθηκε ειδικά για την παράσταση από το Teatro Piccolo στο <http://www.piccoloteatro.org/infinities/intro.html>. Περιγραφικές κριτικές του έργου θα βρείτε στο <http://physicsweb.org/articles/review/16/7/1> και από τον Marcus du Sautoy στο <http://www.guardian.co.uk/arts/features/story/0,11710.1077719,00.html>. Η πιο λεπτομερής περιγραφή σχετικά με το πώς προέκυψε το έργο είναι αυτή της Ιταλίδας δημοσιογράφου Sylvie Coudaud στο

άρθρο της στην επιθεώρηση *Interdisciplinary Science Reviews* 27 (3), 246-7 (Σεπτ. 2002). Μπορείτε να το διαβάσετε αν πατήσετε το «κουμπί» 'Reviews' στο <http://www.ingentaconnect.com/content/maney/isr/2002/00000027/00000003>. Η Coysaud επίσης συνυπέγραψε με τον Roald Hoffman μία κριτική που δημοσιεύτηκε στο ένθετο *Science in Culture* του περιοδικού *Nature*, 416, 585-6 (11 Απριλίου 2002) το οποίο θα βρείτε στο <http://www.nature.com/nature/journal/v416/n6881/pdf/416585a.pdf>. Περιγραφές θα βρείτε επίσης στο βιβλίο *Infinities* του John D. Barrow, το οποίο κυκλοφορεί από τον εκδοτικό οίκο Jonathan Cape (2005).